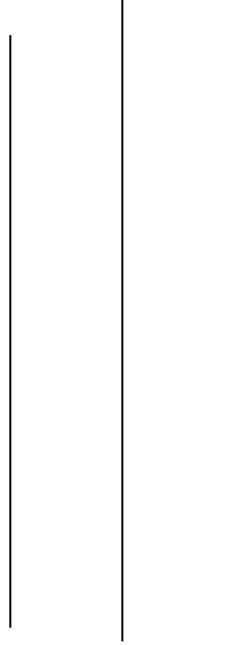

सम्मानित सर्वोच्च अदालतको मिति २०७४/१२/१९ गतेको आदेश
बमोजिम कृषि तथा पशुपन्धी विकास मन्त्रालयको च. नं.१५
मिति २०७४/०९/२१ गतेको पत्रानुसार गठन भएको
तीन सदस्यीय समितिले नेपालमा रैथाने जातका पशुपन्धीहरुका
सम्बन्धमा तयार गरेको प्रतिवेदन

डा.लोकनाथ पौडेल, संयोजक

प्रमुख पशु विकास अधिकृत,
राष्ट्रिय पशुपन्धी श्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर ।

डा.निना अमात्य गोर्खाली, सदस्य

वरिष्ठ वैज्ञानिक,
नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, खुमलटार, ललितपुर।

डा.किरण पाण्डे, सदस्य

पशु विकास अधिकृत,
पशु सेवा विभाग, हरिहरभवन, ललितपुर।

२०७७/११/२८

विषय सूची

क्र.स.	विषय	पृष्ठ संख्या
१	कार्य विवरण	१
२	पृष्ठभूमी	२
३	स्थानीय जातका पशुपन्छी(रैथाने) हरुको संरक्षण सम्वर्द्धन र उपयोगका लागी मौजुदा नीति, कार्यक्रम, कार्यविधि, निर्देशिका र कानून, मापदण्ड लगायतका व्यवस्थाहरुको अध्ययन विश्लेशण	३
३.१	मौजुदा नीतिहरु	४-५
३.२	मौजुदा ऐनहरु	६
३.३	मौजुदा नियमावलीहरु	७
३.४	संहिता, मापदण्ड, कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरु	८
५	रैथाने पशुपन्छीहरुको विवरण तथा वर्तमान अवस्था	९-१०
५	स्थानीय जातका रैथाने पशुपन्छी संरक्षण, सम्वर्द्धन र उपयोगमा नेपाल सरकार, सम्बन्धीत निकायहरुबाट हालसम्म भए गरेका काम कारवाही र प्रयत्नहरु र त्यसबाट भए गरेका उपलब्धीहरु:	११
५.१	पशु सेवा विभाग र मातहतका निकायहरुको भएगरेका कार्यहरु :	११-१३
५.२	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् र मातहतका निकायहरुबाट हालसम्म भएका अध्ययन तथा अनुसन्धानहरुका कृयाकलाप तथा नतिजाहरु	१४-१७
६	नेपालमा पशु आनुवाँशिक संरक्षण तथा प्रवर्द्धनमा संलग्न संस्थागत परिप्रेक्ष	१८
६.१	कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय	१८
६.२	पशु सेवा विभाग	१८-१९
६.३	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्	२०
६.४	विश्व विद्यालयहरु	२०
६.५	गैह सरकारी संस्थाहरु	२०
७	रैथाने पशुपन्छीहरुका बारेमा गरिएको अध्ययन तथा विश्लेषणका आधारमा तयार भएको सुझावहरु	२१-२२
८	सन्दर्भ सामग्रीहरु	२३-२४

सम्मानित सर्वोच्च अदालतको मिति २०७४/ १२/१९ गतेको आदेश बमोजिम कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको च. नं.१५ मिति २०७७/०९/२१ गतेको पत्रानुसार गठन भएको तीन सदस्यीय समितिलाई दिइएको

1. कार्य विवरण

- 1.१. स्थानीय जातका पशुपन्छी (रैथाने) संरक्षण, सम्वर्द्धन र उपयोगका लागि मौजुदा नीति, कार्यक्रम कार्यविधी निर्देशिका र कानून, मापदण्ड लगायतका व्यवस्थाहरुको अध्ययन विश्लेषण गरी तिनको पर्याप्तता बारे प्रतिवेदन गर्ने।
- 1.२. स्थानीय जातका रैथाने पशुपन्छी संरक्षण, सम्वर्द्धन र उपयोगमा नेपाल सरकार, सम्बन्धीत निकायहरुबाट हालसम्म भए गरेका काम कारवाही र प्रयत्नहरुको सूची तयार गरी त्यसबाट भए गरेका उपलब्धीहरुलाई सुचिकृत गर्ने।
- 1.3. अध्ययन विश्लेषण निष्कर्षको आधारमा तयार भएको सुझाव सहितको प्रतिवेदन तयार गरी मन्त्रालयमा पेश गर्ने।

2. पृष्ठभूमि

कास्की जिल्ला तात्कालिन ढिकुरपोखरी गा. वि. स. वडा नं. ९ बस्से निवेदक श्री आमोद दाहालले सम्मानीत सर्वोच्च अदालतमा रैथाने जातका पशुपन्छीहरुको संरक्षणका लागि तत्कालै कानून निर्माण गर्नु, स्थानीय जातका पशुपन्छीहरुको विशेषता पहिचानका लागि खोज तथा अनुसन्धानका कार्यहरु सञ्चालन गर्नु, पशुपन्छी पालनका लागि कृषक प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु, पशुजन्य उत्पादनको लागि उचित मूल्य र बजार व्यवस्था गर्नु, हरेक तीन तीन वर्षमा रैथाने जातका पशुपन्छीहरुको गणना गरी तथ्यांक अद्यावधिक गरी सार्वजनिक गर्नु, विश्वकै सानो गाईको रूपमा रहेर लोपोन्मुख रूपमा रहेको अछामी गाई, वामपुङ्के, हुर्गा सुँगुर, गड्डी भैंसी, लाम्पुच्छे भेडा, लुलु, खैला गाई, लिमे भैंसी लगायतका कम संख्यामा रहेका रैथाने जातका पशुपन्छीको आनुवांशिक श्रोतको संकलन गरी पशु आनुवांशिक बैंकमा सुरक्षित राख्नु, लोपोन्मुख पशुपन्छीलाई विदेशी जातका पशुपन्छीहरूसँग प्रजनन गराएर वर्णशंकर उत्पादन गर्ने कार्य तत्काल रोक्नु र रैथाने जातका पशुपन्छीको संरक्षणका लागि अवलम्बन गर्नु पर्ने आवश्यक नीतिगत, प्राविधिक, वैज्ञानिक एवं प्रशासनिक उपायहरु सुझाउनका लागि सम्बन्धित विशेषज्ञहरुको उच्चस्तरीय समिति गठन गरी सो समितिले दिएको प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्नु भनी विपक्षीहरुको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराले सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा पेश गरेको रिट निवेदनमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतले रैथाने जातका पशुपन्छीको संरक्षणका लागि हाल भै रहेको नीति, कार्यक्रम र कानूनी व्यवस्था पर्याप्त भए नभएको सम्बन्धमा अध्ययन गरी विपक्षी नेपाल सरकारमा प्रतिवेदन पेश गर्न तीन जना विशेषज्ञहरु सम्मिलित अध्ययन समितिको गठन गर्नु भनी विपक्षीहरु नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, काठमाण्डौ र नेपाल सरकार, तात्कालिन पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौको नाममा मिति २०७४ साल चैत्र महिना १९ गते निर्देशनात्मक आदेश जारी गरेको सम्बन्धमा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले मिति २०७७/०९/२० गतेको सचिवस्तरीय निर्णयबाट प्रमुख पशु विकास अधिकृत डा. लोकनाथ पौडेलको संयोजकत्वमा वरिष्ठ वैज्ञानिक डा. निना गोर्खाली अमात्य र पशु विकास अधिकृत डा. किरण पाण्डेसम्मिलित ३ सदस्यीय समिति गठन गरेको थियो। सो समितिले प्राप्त गरेको कार्यदिशानुसारको कार्य सम्पादन गर्नका लागि विभिन्न मन्त्रालय, विभाग, अनुसन्धान परिषद लगायतका कार्यालयहरुमा पुगी सरोकारवालाहरूसँग विचार विमर्श गर्नुका साथै प्राप्त भएका सन्दर्भ सामाग्रीहरुको समेत अध्ययन विश्लेषण गरी यो प्रतिवेदन तयार गरी नेपाल सरकार कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय समक्ष पेश गरेको छ ।

3. स्थानीय जातका पशुपन्छी(रैथाने) हरुको संरक्षण सम्बर्द्धन र उपयोगका लागी मौजुदा नीति, कार्यक्रम, कार्यविधी, निर्देशिका, कानून, मापदण्ड लगायतका व्यवस्थाहरुको अध्ययन विश्लेशण

पशु आनुवांशिक श्रोत भन्नाले पशुपंक्षीजन्य त्यस्ता जाती तथा प्रजातीहरुलाई जनाउँदछ जसलाई मानव जातीले खाद्य पदार्थमा लगायत विभिन्न कार्यमा प्रयोग गर्दै आएको या भविष्यमा प्रयोग गर्न सक्ने प्रचुर सम्भावना रहेको हुन्छ। यो शब्दाबलीले पशुपंक्षीका आनुवांशिक पदार्थहरु जस्तै विर्य, डिम्ब, भ्रुण, आदि, जसलाई विभिन्न प्रविधिद्वारा सञ्चय र संरक्षण गर्न सकिन्छ, लाई समेत बुझाउँदछ। यी श्रोतहरु देशका लागी अत्यन्तै मूल्यवान र रणनैतिक महत्वका विषयहरु हुन भने पशु प्रजनन विज्ञका लागी नयाँ जाती, प्रजातीको खोजी र नश्ल सुधार गर्ने कार्यका लागी कच्चा पदार्थको रुपमा लिन सकिन्छ। कृषकहरुका लागी यी श्रोतहरु उत्पादनका लागी चाहिने अत्यन्तै आवश्यकीय साधन र श्रोतका रुपमा पनि लिइन्छ।

अत्यन्तै महत्वपूर्ण साधन र श्रोत भएकै कारणले पशु आनुवांशिक श्रोतमा पहुँच, संरक्षण, प्रवर्द्धन र सदुपयोगका लागी विश्वव्यापी रुपमा यसले उच्च महत्व प्राप्त गरी विभिन्न समयमा अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रमा चर्चा, छलफल, बैठक, सम्झौता, सन्धी र महासन्धीका रुपमा समेत महत्व पाई सोही अनुसार विश्वव्यापी सम्झौता तथा समझदारीहरु समेत भएका छन्। तथापी अझै पनि खाद्य तथा कृषिका लागी पशु आनुवांशिक श्रोतहरुको उपयोग, संरक्षण र प्रवर्द्धन जति हुनु पर्ने हो त्यति हुन सकेको छैन। विशेष गरी वानस्पतिका आनुवांशिक वैकका तुलनामा पशु आनुवांशिक वैकको स्थापना र सञ्चालन महंगो पर्नु, पशु आनुवांशिक श्रोतको पहिचान, संरक्षण र प्रवर्द्धन सम्बन्धि ज्ञानको समेत कमी हुनु, राष्ट्रिय नीति तथा कार्यनीतिहरुमा समेत कम महत्व पाउनु जस्ता कारणहरुले गर्दा अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुँदाहुँदै पनि पशु आनुवांशिक श्रोतको विस्तारै क्षय हुँदै जानु निश्चयनै दुखतः विषय हो। वर्तमान समयमा महसूस हुँदै आएको जलवायुमा परिवर्तन, युवाहरुको पशुपालन क्षेत्रबाट पलायन, उन्नत तथा वर्णशंकर जातका पशुहरु प्रतिको मोह र वाहुल्यता जस्ता कुराहरुले पशु आनुवांशिक श्रोतलाई झनै छायाँमा पार्न थालेको छ।

रैथाने पशुपन्छीको संरक्षण सम्बन्धमा कानून बनाउने कार्य नेपालको संविधान को धारा १०९ र धारा १६२ को उपधारा ४, धारा १९७, धारा २१४ को उपधारा २, अनुसूची ५, ६, ७, ८ र ९ बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको भएको स्पष्ट उल्लेख भएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाको हकमा विशेष गरी खाद्य तथा कृषि संगठनले सन १९९३ मा पशु आनुवांशिक श्रोतहरुको व्यवस्थापनका लागी विश्वव्यापी रणनीति **ए**को सुरुवात गरेको पाइन्छ। नेपालको हकमा स्थानीय जातका पशुपन्छी (रैथाने) हरुको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोगका लागी मौजुदा नीति, कार्यक्रम, कार्यविधी, निर्देशिका र कानून, मापदण्डलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छः

नेपालमा स्थानीय जातका पशुपन्छी (रैथाने) हरुको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोगका लागी मौजुदा नीति, कार्यक्रम, कार्यविधी, निर्देशिका र कानून तथा मापदण्डहरु

3.१. मौजुदा नीतिहरु

क्र. स.	नीति	विद्यमान व्यवस्था	कैफियत
---------	------	-------------------	--------

१	राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१	<p>मुख्य उद्देश्यहरु मध्ये एक उद्देश्यमा प्राकृतिक श्रोत, वातावरण र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन एवं सदुपयोग गर्ने रहेको।</p> <p>त्यसैगरी जैविक विविधता संरक्षणका लागि जिन बैंकको व्यवस्था, स्थानीय संरक्षण(In-situ Conservation) लाई प्रोत्साहित गरिने भनी उल्लेख गरिनुका साथै सम्भावित क्षेत्रमा सहभागितात्मक जैविक विविधता संरक्षण क्षेत्र (Participating Biodiversity Park) स्थापना गरिने छ भनी स्पष्टसँग उल्लेख भएको छ ।</p>	
२	कृषि जैविक विविधता नीति, २०६३	<p>खण्ड ४.१ कृषि जैविक विविधता तथा परम्परागत ज्ञानको पहिचान, संरक्षण, संवर्द्धन, विकास र दिगो उपयोग गर्ने</p> <p>खण्ड ४.२ कृषि आनुवंशिक पदार्थ र स्रोत तथा परम्परागत ज्ञानमा कृषक अधिकारको संरक्षण गर्ने ।</p> <p>खण्ड ४.३ कृषि आनुवंशिक पदार्थ र स्रोत तथा परम्परागत ज्ञानमा पहुँच र सोबाट सिर्जित लाभको बाँडफाँड एवं निष्पक्ष र समन्यायिक वितरण गर्ने।</p> <p>खण्ड ४.४ कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन र दिगो उपयोग गरी पर्यावरणीय सन्तुलन अभिवृद्धि, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र न्यूनीकरणमा योगदान पुर्याउने।</p>	
३	जैविक प्रविधि नीति, २०६३	<p>खण्ड ४.१३ जैविक प्रविधिले दिगोपन, प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन, वातावरण र जैविक विविधता संरक्षणमा प्रदान गर्नसक्ने सार्वजनिक फाइदाहरुको मापन गर्न सूचांकहरुको विकास गर्ने र यी फाइदाहरुलाई सार्वजनिक गर्ने।</p>	
४	दुग्ध विकास नीति, २०६४	<p>खण्ड ४.१(ख)उन्नत नश्लका पशुहरुको उत्पादनमा वृद्धि गर्न उपयुक्त पकेटहरुमा नश्ल सुधार, उन्नत तथा उत्पादक स्थानीय नश्लका पशुहरुको संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागी सहकारी, समुहगत तथा नीजि व्यवसायीलाई परिचालन गरी श्रोतकेन्द्रहरु विकास गरिनेछ।</p>	

५	जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७	खण्ड ८.१.७ जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित रोगबाहक किटाणु तथा संक्रामक रोगको महामारी फैलिन नदिन पूर्वाअनुमान तथा रोकथामको आवश्यक संयन्त्रको विकास गर्ने, गराउने।	
६	पन्थीपालन नीति, २०६८	खण्ड ८.१ तुलनात्मक लाभ र सम्भाव्यताको आधारमा स्थानीय र उन्नत जातका पन्थीको उत्पादन, उत्पादकत्व वृद्धि र विकासको साथै विस्तार गरिने छ।	
७	खर्क नीति, २०६८	खण्ड ९.३ खर्कहरुको जैविक विविधताको संरक्षण, सम्वर्द्धन एवं दिगो र वैज्ञानिक उपयोग गरी पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गर्न सहयोग पुर्याउने।	

३.२. मौजुदा ऐनहरु

क्र. स.	ऐन	विद्यमान व्यवस्था	
१	पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५	दफा १६ मा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी नेपालमा रहेका कुनै जातका पशुको वंश लोप हुनबाट बचाउन वा तिनीहरुको नश्ल सुधार गर्ने दृष्टिले नेपाल अधिराज्यको कुनै क्षेत्रमा सोही सूचनामा तोकेको जातको भाले जातको पशुबाहेक अन्य भाले जातका पशु खसी पारी राख्नु पर्ने सूचना जारी गर्न सक्नेछ भनी उल्लेख भएको छ। दफा २७ मा पशुहरुप्रति निर्दयी व्यवहार गर्न रोक लगाउने व्यवस्था भएको ।	
२	पशु वधशाला तथा मासु जाँच ऐन, २०५५	दफा २ मा पशुको परिभाषा दफा ११ मा जातीय पहिचानबारे उल्लेख भएको । दफा १३ मा मिसावट सम्बन्धित उल्लेख भएको भएतापनि यस ऐनले रैथाने जनावरका बारेमा खासै उल्लेख गरेको पाइदैन ।	
३	कृषि अनुसन्धान परिषद्	दफा ६ मा परिषदको गठन र दफा ६ ख मा परिषदको काम कर्तव्य र अधिकारमा राष्ट्रीय	

	ऐन,२०४८	कृषि नीतिको अधिनमा रही कृषिसम्बन्धित अध्ययन अनुसन्धान गर्नेबारे उल्लेख भएको छ । यस बाक्याँसले रैथाने जनावरको अनुसन्धानलाई पनि समेटेका बुझिन्छ ।	
--	---------	---	--

3.3.मौजुदा नियमावलीहरु

क्र. स.	नियमावली	विद्यमान व्यवस्था	
१	पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियमावली,२०५६	नियम १३ मा निकासी तथा पैठारी सम्बन्धित व्यवस्था भएको । नियम १४ ड मा पशु ढुवानी गर्न प्रयोग गरिने परिवहन प्राविधिक दृष्टिले उपयुक्त हुनुपर्ने भनी उल्लेख भएको छ । नियम १७ मा गुणस्तर तथा मापदण्डसम्बन्धित व्यवस्था भएको छ ।	
२	पशु वधशाला तथा मासु जाँच नियमावली, २०५७	नियम ११ मा मासु निरिक्षकका बारेमा उल्लेख भएको भएतापनि रैथाने जनावरका बारेमा खासै उल्लेख भएको पाइदैन।	

3.4. संहिता, मापदण्ड, कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरु

क्र. स.	संहिता/मापदण्ड/ कार्यविधि/ निर्देशिका
१	मुलुकी अपराध (संहिता) ऐन, २०७४
२	पशु ढुवानी मापदण्ड, २०६४
३	पशु कल्याण निर्देशिका, २०७३
४	जैविक पदार्थ सम्बन्धी भेटेरिनरी मापदण्ड, २०६३
५	स्थानीय कुखुरामा रानिखेत रोग नियन्त्रण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७०
६	बर्डफ्लु रोग नियन्त्रण आदेश, २०६४
७	सामुदायिक बाख्रा केन्द्र विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन सञ्चालन निर्देशिका, २०७०
८	युवा कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७१
९	भ्यागुते र चर्चि रोग नियन्त्रण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७१
१०	गाईभैसीलाई सुत्केरी पशु आहारा भत्ता अनुदान कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३
११	खर्क सुधार कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
१२	सामुदायिक भेडा स्रोत केन्द्र विकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
१३	सामुदायिक बाख्रा स्रोत केन्द्र विकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७०
१४	पशुपन्छी आनुवांशिक स्रोत व्यवस्थापन संरक्षण,सम्बर्द्धन र उपयोग कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०६९
१५	पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०६८ (दोस्रो संशोधन २०७०)
१६	पशु कल्याण प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
१७	सार्वजनीक निजी साझेदारी अवधारणामा मुस्ताङ जिल्लामा च्याङ्ग्रा विकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७३
१८	अण्डामा आत्मनिर्भर पारिवारिक स्तरमा पोषण सुरक्षाको लागी ग्रामीण कुखुरा प्रवर्द्धन कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३
१९	बाली तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशन, २०६९

4. रैथाने पशुपन्धीहरूको विवरण तथा वर्तमान अवस्था

नेपालका स्थानीय रैथाने जातका जनावरहरूको बारेमा संक्षिप्त जानकारी दिलाउने उद्देश्यले यहाँ ती जातीहरूको अवस्थाको बारेमा टिप्पणी राखिएको छ :

जनावरको विवरण	पशुको नाम	अवस्था	कैफियत
रैथाने गाईहरू	लुलु	घट्दो क्रममा रहेको	
	अछामी	घट्दो क्रममा रहेको	
	सिरी	लोप भैसकेको	
	खैला	सामान्य अवस्थामा रहेको	
	पहाडी	घट्दो क्रममा रहेको	
	तराई	सामान्य अवस्थामा रहेको	
रैथाने भैंसीहरू	लिमे	घट्दो क्रममा रहेको	
	पारकोटे	सामान्य अवस्थामा रहेको	
	गड्डी	घट्दो क्रममा रहेको	
	तराईका रैथाने भैंसीहरू	घट्दो क्रममा रहेको	
रैथाने बाख्राहरू	च्याङ्ग्रा	सामान्य अवस्थामा रहेको	
	सिन्हाल	सामान्य अवस्थामा रहेको	
	खरी/औले/पहाडी	सामान्य अवस्थामा रहेको	
	तराई	सामान्य अवस्थामा रहेको	
रैथाने भेडाहरू	भ्याङ्लुङ्ग	घट्दो क्रममा रहेको	
	बरुवाल	सामान्य अवस्थामा रहेको	
	कागे	घट्दो क्रममा रहेको	
	लाम्पुच्छे	घट्दो क्रममा रहेको र लोपोन्मुख अवस्थामा पुग्दै गरेको	
	हुर्पा	घट्दो क्रममा रहेको र लोपोन्मुख अवस्थामा पुग्दै गरेको	

रैथाने सुंगुरहरु] च्वाँचे	सामान्य अवस्थामा रहेको	
	वामपुङ्के	लोपोन्मुख अवस्थामा पुगेको	
रैथाने कुखुराहरु	साकिनि	सामान्य अवस्थामा रहेको	
	घाँटी खुइले	घट्दो क्रममा रहेको	
	प्वाख उल्टे	घट्दो क्रममा रहेको	
रैथाने घोडा	जुम्ली घोडा	घट्दो क्रममा रहेको	

२= स्थानीय जातका रैथाने पशुपन्थी संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोगमा नेपाल सरकार, सम्बन्धीत निकायहरुबाट हालसम्म भए गरेका काम कारवाही र प्रयत्नहरु र त्यसबाट भए गरेका उपलब्धीहरु:

क) पशु सेवा विभाग र मातहतका निकायहरुबाट भएगरेका कार्यहरु:

क्र स	कार्यक्रम	कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने निकाय	पशु पन्थीको जात	कार्यक्रम सञ्चालन अवधी	उपलब्धी	कैफियत
१	लामपुछ्रे भेडा संरक्षण तथा सम्बर्द्धन कार्यक्रम	पशु उत्पादन निर्देशनालय पशु सेवा विभाग	लामपुछ्रे भेडा	२०६७/६८ देखि ३ वर्ष	<ul style="list-style-type: none"> जैविक विवधता संरक्षणका लागि सचेतनामा अभिवृद्धि । उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको । 	सिरहा र कपिलवस्तु जिल्लामा
२	हुर्रा सुँगुर तथा साकिनी कुखुरा संरक्षण कार्यक्रम	पशु उत्पादन निर्देशनालय	हुर्रा सुँगुर तथा साकिनी कुखुरा	२०६७/६८ देखि ३ वर्ष	<ul style="list-style-type: none"> जैविक विवधता संरक्षणका लागि सचेतनामा अभिवृद्धि । उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको आम्दानीमा सुधार भएको । 	दाङ्ग जिल्लामा
३	लिमे र पारकोटे भैंसी संरक्षण कार्यक्रम	पशु उत्पादन निर्देशनालय	लिमे र पारकोटे भैंसी	२०६७/६८ देखि ३ वर्ष	<ul style="list-style-type: none"> जैविक विवधता संरक्षणका लागि सचेतनामा अभिवृद्धि । उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको । आम्दानीमा सुधार भएको आधार वर्षका तुलनामा पशुहरुको संख्यामा वृद्धि भएको । 	बागलुङ्ग, कास्की, गुल्मी र अर्घाखाँची
४	लुलु गाईको संरक्षण	केन्द्रिय गाईभैंसी प्रवर्द्धन	लुलु गाई	२०६७/६८ देखि	<ul style="list-style-type: none"> लुलु गाईको संरक्षणका लागि 	मुस्ताङ्ग

	तथा सम्बर्द्धन कार्यक्रम	कार्यालय पशु सेवा विभाग		३ वर्ष	<ul style="list-style-type: none"> सचेतनामा अभिवृद्धि । उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको । आम्दानीमा सुधार भएको। 	जिल्ला
५	अछामी गाईको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन कार्यक्रम	पशु उत्पादन निर्देशनालय	अछामी गाई	२०६७/६८ देखि ३ वर्ष	<ul style="list-style-type: none"> अछामी गाईको संरक्षणका लागि सचेतनामा अभिवृद्धि । उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको आम्दानीमा सुधार भएको। 	अछाम जिल्ला
६	खरी बाख्राको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन कार्यक्रम	पशु उत्पादन निर्देशनालय	खरी बाख्रा	२०६७/६८ देखि ३ वर्ष	<ul style="list-style-type: none"> खरि बाख्राको संरक्षणसम्बन्धि सचेतनामा अभिवृद्धि । पशुको संख्यामा बृद्धि। उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको आम्दानीमा सुधार भएको। 	तनहुँ जिल्ला
७	च्याङ्ग्रा विकास कार्याक्रम	राष्ट्रीय पशुपन्छी श्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय हरिहरभवन	च्याङ्ग्रा	२०७२/७३ देखि हालसम्म	<ul style="list-style-type: none"> संरक्षणसम्बन्धि सचेतनामा अभिवृद्धि । पशुको संख्यामा बृद्धि । उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको । आम्दानीमा सुधार भएको। 	मुस्ताङ्ग तथा डोल्पा जिल्ला
८	चौरी विकास संरक्षण तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	राष्ट्रीय पशुपन्छी श्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय हरिहरभवन	याक नाक र चौरी	२०७२/७३ देखि हालसम्म	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय पशुपन्छीहरुको संरक्षणसम्बन्धि सचेतनामा अभिवृद्धि । पशुको संख्यामा बृद्धि । उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको । आम्दानीमा सुधार भएको। 	म्याग्दी, पाँचथर र संखुवासभा जिल्लाहरु

5.2 नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद र मातहतका निकायहरुबाट हालसम्म भएका अध्ययन तथा अनुसन्धानहरुका कृयाकलाप तथा नतिजाहरु

क्र.स.	क्रियाकलाप	जात	नतिजा
१	रैथाने जातका पशुपंक्षीको पहिचान	७ प्रजातिका २६ विभिन्न जातका पशुपंक्षीको पहिचान भएको	भैंसी ४, गाई ६, याक १, बाख्रा ४, भेडा ४, बंगुर ३, कुखुरा ३, घोडा १ को पहिचान भई अन्तराष्ट्रिय समुदायले समेत नेपालकी पशुपंक्षीहरुको जातहरुमा ज्ञान राख्न पाउने गरी सो जातहरुलाई FAO को Domestic Animal Diversity (DAD) सुचिमा दर्ता गरि सकिएको ।
२	बाह्य शारिरीक चारित्रिकरण	सबै पहिचान भएका २६ विभिन्न जातका पशुपंक्षीको बाह्य शारिरीक चारित्रिकरण भैसकेको	भैंसी ४, गाई ६, याक १, बाख्रा ४, भेडा ४, बंगुर ३, कुखुरा ३, घोडा १ बाह्य शारिरीक चारित्रिकरण भैसकेको र यसलाई समेटेर नेपाली तथा अंग्रेजी भाषामा पुस्तक तथा पुस्तिका प्रकाशन भैसकेको साथै विभिन्न तहका सरोकारवाला निकायमा वितरण गरिएको
३	गुणसुत्र -molecular_ तहको चारित्रिकरण	भैंसी, गाई, याक, बाख्रा, भेडा	रैथाने पशुपंक्षीका लिमे, पार्कोटे, गड्डी, तराइ जातका भैंसी, गाईका ६ वटा रैथाने जातहरु, याक चौरी, बाख्राका ४ वटै जातहरु र भेडाका ४ वटै रैथाने जातहरुको गुणसुत्र तहमा चारित्रीकरण भएको ।
४	वायोमेडिकल तहको चारित्रिकरण	बाख्रा, भेडा, सुंगुर	प्रोटिन पोलीमर्फिजममा जैविक विविधता सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान भएको

५	उत्पादन तथा प्रजनन् क्षमता सम्बन्धि अध्ययन	सबै पहिचान भएका २६ विभिन्न जातका पशुपंक्षीको उत्पादन तथा प्रजनन् क्षमता सम्बन्धि अध्ययन भैसकेको	यस अध्ययनको नतिजाले रैथाने पशुपंक्षीको उत्पादन र प्रजनन् क्षमतामा उच्च भिन्नता -variation_ भएको र छनौटिय प्रजनन विधीबाट नश्ल शुधार गर्न सकिने यथेष्ट सम्भावना रहेको पुष्टि भएको ।
६	सामान्य रक्तविज्ञान तथा बायोकेमिकल सुचकांकको अध्ययन	भैसी, गाई, बाख्रा, भेडा	गाइ, भैसी, बाख्रा र भेडाका १२ जातहरुमा सो कार्यसम्पन्न भई सामान्य रक्तविज्ञान तथा बायोकेमिकल सुचकांकहरु स्थापित भैसकेको ।
७	आणविक तहमा आनुवंशिक विविधताअध्ययन	घोडा बाहेक अन्य सम्पूर्ण पहिचान भएका २५ विभिन्न जातका पशुपंक्षीको अध्ययन भैसकेका	यस अध्ययनको नतिजाले नेपालमा ७ प्रजातीका बिभिन्न २६ जातहरु रहेको आणविक तहमै थप पुष्टि भएको ।
८	वातावरण अनुकूलन अध्ययन	गाई (लुलु)	यस अध्ययनको नतिजाले नेपालका रैथाने जातका पशुपंक्षीहरु परिवर्तित जलवायूमा अत्यन्त अनुकूलित भएको पुष्टि गरेको ।
९	कार्यात्मक जोनोमिक्स - functional genomics_	भेडा	नेपालमा रहेको रैथाने भेडा (बरुवाल र भ्याङ्लुग) मा उच्च पर्वतीय अनुकूलनमा नोवल Gene को संलग्नता भएको अध्ययनले पुष्टी गरेको । भेडामा यो सम्यन्त्र (mechanism) पहिलो पटक रिपोर्ट गरिएको । यसमा पाईएको जिन, मार्करको

			रुपमा प्रयोग गरि उच्च पर्वतीय भेडामा छनौट कार्य गरिनु पर्ने ।
१०	जात विकासमा रैथाने पशुपंक्षीको प्रयोग	सम्पूर्ण जातहरु	पशुपंक्षीको जातको विकासमा रैथाने नश्लको प्रयोग गरि जलवायूमैत्री, रोग तथा परजीवि प्रतिरोधी क्षमताका बर्णशंकर पशुपंक्षी विकास भएको ।
११	जतिय सुधारमा छनौट प्रजनन विधिको प्रयोग	बाख्रा, कुखुरा	छनौटिय प्रजनन विधीबाट नश्लशुधार गर्दा कुखुरामा २५ देखि १०० प्रतिशत र बाख्रामा १० देखि ७५ प्रतिशत सम्म उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्न सकिने पुष्टि भएको ।
१२	रैथाने पशुपंक्षीको आनुवाशिक क्षमता अध्ययन	गाई, कुखुरा, बाख्रा	रैथाने गाई, बाख्रा तथा कुखुराको आनुवंशिक क्षमता उच्च रहेका । व्यवस्थापनमा सुधार गर्न सकेमात्र पनि हालको उत्पादन र उत्पादकत्वमा उल्लेख्य बृद्धि हुन सक्ने भएको
१३	रैथाने पशुपंक्षीको सामाजिक आर्थिक सम्बन्धि अध्ययन	सम्पूर्ण जातहरु पाल्ने स्थान तथा कृषकहरु	रैथाने पशुपंक्षीहरु साना तथा मध्यम स्तरका कृषकहरुको जनजीविका सुधारमा अत्यन्तै उपयोगी भएको र जिविकोपार्जन तथा खाद्य सुरक्षामा सकारात्मक प्रभाव पारेको
१४	जिवित जिन बैंक खुमलटार फार्ममा स्थापना गरीएको	गाई, बाख्रा, भेडा, कुखुरा, सुंगुर	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद अन्तर्गतको खुमलटार फार्ममा १७ विभिन्न प्रजातिको र विभिन्न कमोडिटी कार्यक्रम तथा अनुसन्धान केन्द्रहरुमा रैथाने पशुपंक्षीको रेखदेख, व्यवस्थापन तथा संरक्षण कार्य भईरहेको ।
१५	विर्य उत्पादन तथा संरक्षण	गाई, बाख्रा	लोपउन्मुख रैथाने गाइका २ (लुलु, अछामी) र बाख्राका १ (खरी) जातहरुको

			जमेको विर्य उत्पादन गरी नार्कको जिन बैकमा संरक्षित रहेको
१६	रोग तथा परजीवी प्रतिरोधात्मक क्षमता अध्ययन	गाई(लुलु)	नेपालका रैथाने पशुपंक्षीहरुको रोग तथा परजीवि प्रतिरोधात्मक क्षमता उच्च रहेको पुष्टि भएको ।

6. नेपालमा पशु आनुवाँशिक स्रोतको संरक्षण तथा प्रवर्द्धनमा संलग्न संस्थागत परिप्रेक्ष

6.1. कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय :

कृषि तथा पशुपंक्षीहरूको विकास, विस्तार, अनुसन्धान, संरक्षण र दिगो प्रयोगका सम्बन्धमा कार्य गर्ने संस्थाहरूको सर्वोच्च संस्थाका रूपमा कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयलाई लिइन्छ । यस मन्त्रालयका ३ विभागहरूमध्ये पशु सेवा विभाग विशेष गरी पशु आनुवाँशिक स्रोतको संरक्षण र दिगो विकास र उपयोगसँग सम्बन्धित भएतापनि कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयकै तात्कालिन एक महाशाखा खाद्य सुरक्षा तथा वातावरण महाशाखा हालको खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य प्रविधि महाशाखा अन्तर्गत कृषि जैविक विविधता तथा वातावरण शाखाले पशु आनुवाँशिकस्रोतको संरक्षण र सम्वर्द्धनका बारेमा समेत सरोकार राख्दै कार्यक्रम सञ्चालनमा सहजीकरण गर्दै आएको छ । त्यसै गरी मन्त्रालयले नेपालका लागि पशु आनुवाँशिक स्रोत संरक्षण, प्रवर्द्धन र दीगो रूपमा सदुपयोग गर्नका एक राष्ट्रिय फोकल प्वाँइण्ट तोक्ने काम पनि भएको छ । विश्व पशु स्वास्थ्य संगठनको राष्ट्रिय डेलिगेट नेपाल सरकारले तोक्ने गरेको छ भने यसरी तोकिएका डेलिगेटले उपयुक्त व्यक्ति एकिन गरी पशु कल्याण विषयका लागि फोकल प्वाँइण्ट तोक्ने स्पष्ट व्यवस्था समेत रहेको छ ।

6.2 पशु सेवा विभाग :

पशु सेवा विभाग अन्तर्गतका तात्कालिन ४ निर्देशनालयहरूमध्ये पशु उत्पादन निर्देशनालयले र हाल आएर पशु आनुवाँसिकी तथा आर्थिक विश्लेषण महाशाखा र राष्ट्रिय पशुपंक्षी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालयहरूबाट पशु आनुवाँशिक स्रोतको संरक्षण, सम्वर्द्धन र दीगो विकासका लागि यस मातहतका विभिन्न फार्महरू मार्फत यी कार्यहरू गर्दै आएको छ । जसअनुसार लिमे, पारकोटे र गड्डी भैंसीको संरक्षण, अछामी र लुलु गाईको जातीय सुधार र प्रवर्द्धन, खरी, च्याङ्ग्रा, सिन्हाल बाख्राको प्रवर्द्धन, लामपुच्छे, बरुवाल र भ्याङ्गलुङ्ग भेडाको संरक्षण र प्रवर्द्धन साकिनी, घाँटी खुइले र प्वाँख उल्टे कुखुराहरूको संरक्षण र प्रवर्द्धन हुर्गा, च्वाँचे र बामपुङ्के सँगुरहरूको यथोचित संरक्षण र प्रवर्द्धन जस्ता कार्यक्रमहरूलाई विशेष प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्दै आएको छ । यसै सिलसिलामा वि.सं. २०६६ साल फाल्गुणमा अछाम जिल्लाको साँफेबगरमा आयोजित अन्तरक्रिया गोष्ठिमा अछामी गाईको संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागि के गर्नु पर्ला भनी तात्कालिन पशु उत्पादन निर्देशनालयबाट गरिएको वस्तुस्थिती अध्ययनको साराँश बक्स नं १ मा राखिएको छ । यसबाट के देखिन्छ भने राज्यको तर्फबाट

सानोमात्र भएपनि सहकार्य/सहयोग हुन सकेमा रैथाने जनावरहरुको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ ।

बक्स १ अछामी गाईको संरक्षणको लागि अपनाउनु पर्ने उपायहरु: के के, को कस्ले र कसरी र		
क्र.स.	कार्यक्रमहरु (के, के)	जिम्मेवार निकाय (को, कस्ले र कसरी)
१	तथ्यांक संकलन	जिल्ला पशु सेवा कार्यालय
२	पशु नश्लको सुद्धता कायम राख्ने हाडनातामा प्रजनन हुनबाट रोक लगाउने)	जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, सम्बन्धित समूह, समितिहरु
३	पकेट क्षेत्रको विस्तार	जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, स्थानीय निकायहरु
४	गाईको निर्यातमा रोक लगाउने	पशु सेवा विभाग, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, स्थानीय निकायहरु
५	जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु (गोष्ठी, सेमिनार, तालिम, रेडियो, होडिङ्ग-बोर्ड, आदिको व्यवस्था) गर्ने	पशु उत्पादन निर्देशनालय, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, स्थानीय निकायहरु
६	आर्थिक सहयोगको व्यवस्था गर्ने	नेपाल सरकार, पशु उत्पादन निर्देशनालय, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, स्थानीय निकायहरु
७	गाई प्रदर्शनीको व्यवस्था गर्ने	विभिन्न सरकारी तथा गैह्र सरकारी निकायहरुको सञ्जाल
८	चरन विकास गर्ने	नेपाल सरकार, पशु उत्पादन निर्देशनालय, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, स्थानीय निकायहरु
९	समूह समितिको सञ्जाल गठन गरी निती निर्माण गर्ने	जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, स्थानीय निकायहरु
१०	नौमूठे गाई संरक्षण सम्बन्धि ऐनकानून बनाउनु]	नेपाल सरकार, पशु उत्पादन निर्देशनालय, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, स्थानीय निकायहरु
११	नौमूठे गाई संरक्षण सम्बन्धि विशेष विधान तयार गर्ने	नेपाल सरकार, पशु उत्पादन निर्देशनालय
१२	नौमूठे गाई पाल्ने कृषकलाई वार्षिक रु. २००० का दरले विशेष प्रोत्साहन भत्ता दिनु पर्ने	नेपाल सरकार, पशु सेवा विभाग,
१३	नौमूठे गाईलाई औषधिको विशेष व्यवस्था मिलाउनु पर्ने	नेपाल सरकार, पशु सेवा विभाग, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय

6.3 नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् :

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् अन्तर्गतको पशु प्रजनन महाशाखा र जैविक विविधता महाशाखाहरुले पशु आनुवांशिक संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागि विभिन्न अनुसन्धानमूलक कार्यहरु गर्दै आएका छन् । विशेष गरी पशु प्रजनन महाशाखा, चरन तथा घाँसेबाली अनुसन्धान महाशाखा, आनुवांशिक बैंक, बायोटेक्नोलोजी महाशाखाहरुले पनि आनुवांशिकश्रोतको संरक्षण र प्रवर्द्धनमा सहयोग पुऱ्याउँदै आएका छन् ।

6.4 विश्व विद्यालयहरु :

नेपालका केही विश्वविद्यालयहरू विशेष गरी कृषि र वनविज्ञान विश्वविद्यालय, त्रिभुवन विश्वविद्यालयको कृषि र पशु विज्ञान अध्ययन संस्थान अन्तर्गतका पशु प्रजनन, पशु आहारा, पशु उत्पादन तथा व्यवस्थापन, पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय अन्तर्गतको हिमालयन कलेज अफ एग्रिकल्चर साइन्स एण्ड टेक्नोलोजीले समेत पशु आनुवांशिक श्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन र दिगो विकासका बारेमा त्यहाँबाट उत्पादन हुने जनशक्तिहरूलाई सुसूचित गराउँदै आएको पाइन्छ । यी विश्वविद्यालयहरूमा हालैका वर्षहरूमा पशु आनुवांशिक सम्बन्धि पाठ्यक्रमको समेत सुरुवात भै सकेको छ ।

6.५ गैह्र सरकारी संस्थाहरू :

विभिन्न गैह्रसरकारी संस्थाहरू विशेष गरी जैविक विविधता, अनुसन्धान तथा विकास का लागि स्थानीय पहल (ली-बर्ड), साउथ एसिया वाच अन ट्रेड, इकोनोमिक्स एण्ड एन्भायरोमेन्ट (सावती), प्राकृतिक श्रोत तथा कृषि व्यवस्थापन केन्द्र (नरम-सेन्टर), आदि संस्थाहरूले पनि पशु आनुवांशिक क्षेत्रमा कामहरू गर्दै आएको पाइन्छ ।

माथी उल्लेखित मन्त्रालय, विभाग, अनुसन्धान परिषद्, विश्वविद्यालय एवं गैह्रसरकारी संस्थाहरूले पशु आनुवांशिकश्रोतको संरक्षण र प्रवर्द्धनमा काम गर्दै गरेको भएतापनि नेपालमा भएका जैविक विविधताको अपार सम्भाव्यताका तुलनामा यी सरकारी तथा गैह्रसरकारी संघसंस्थाहरूबाट यस क्षेत्रमा गरिएको कार्य यथार्थमा आवश्यकताका तुलनामा नगन्य छ । तसर्थ यी महत्वपूर्ण पशु आनुवांशिकी स्रोतहरूको नास हुनबाट जोगाउन र दिगो विकास र प्रवर्द्धनका लागि सम्बद्ध सबै सरोकारवालाहरूबाट ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने समय आइसकेको छ ।

7.नेपालका रैथाने पशुपन्छीहरूका बारेमा गरिएको अध्ययन तथा विश्लेषणका आधारमा तयार पारिएको सुझावहरू

नेपालका लागि रैथाने जातका पशुपन्छीहरूको महत्व अत्यन्तै उच्च रहेको छ । यी जनावरहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा दिगो रूपमा सदुपयोग गर्नु आजको टड्कारो आवश्यकता भएकोबारेमा दुई मत हुन सक्दैन । यसका लागि सरकारी निकायहरू, गैह्र सरकारी संघ संस्थाहरूका साथै निजिस्तरबाट पनि समयसमयमा पहल हुँदै आएको भएतापनि यस कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउनका लागि निम्नानुसारका बुँदाहरूमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिएको छ:

१. पशु आनुवांशिक श्रोत खाद्य तथा पोषण सुरक्षाका साथै विविध साँस्कृतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा बदलिँदो मौसम र हावापानीका कारणले समेत विश्वभर चर्चाको विषय बनेको छ ।
२. पशु आनुवांशिक श्रोतमा पूर्व सुसूचित, पहुँच, प्रयोग र लाभको बाँडफाँडले विशेष चर्चा पाएको भएतापनि वानस्पतिक आनुवांशिक श्रोतका सम्बन्धमा हालसम्म जेजति प्रगति भएको छ त्यसको तुलनामा पशु आनुवांशिक क्षेत्रमा कमैमात्र प्रगति भएको मान्न पर्दछ ।

३. विविध महत्व हुँदाहुँदै पनि यी श्रोतहरूका उचित संरक्षण, प्रवर्द्धन र दिगो विकासका लागि समसामयिक तथा प्रभावकारी नीति, कार्यनीति र कार्यक्रम बन्न नसक्दा र केही बनेका कार्यनीतिहरूको पनि प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसक्दा वर्षेपिच्छे श्रोतको क्षयीकरण हुँदै गएको छ।
४. यिनै तथ्यहरूलाई मनन गरी विभिन्न समयमा भएका विश्वव्यापी, क्षेत्रीय र राष्ट्रियसभा, सम्मेलन, बैठक, महासन्धी र सम्झौताका माध्यमबाट पशु आनुवाँशिक संरक्षण, सम्बर्द्धन र दिगो सदुपयोगका लागि अन्य संघ संस्थाहरूका साथै विशेष गरी संयुक्तराष्ट्रसंघको एक निकाय खाद्य तथा कृषि संगठन र यससँग सम्बद्ध नियोगहरूले विशेष पहल गरिरहेका छन्।
५. नेपालको परिप्रेक्षमा समेत रैथाने जनावरहरू र यिनका श्रोतको महत्व उच्च भएको भएता पनि कृषि नीति, २०६१, खर्कनीति, २०६८, पंछीनीति, २०६८ र प्रस्तावित पशु प्रजनन नीति, तथा पशुपालन राष्ट्रिय नीतिहरूमा केही मात्रामा मात्र यी महत्वपूर्ण श्रोतका बारेमा चर्चा गरेको पाइन्छ।
६. जबसम्म यी पशु आनुवाँशिक श्रोतको संरक्षण गर्ने कृषकहरू र समुदायहरूलाई संरक्षण र सम्बर्द्धन गरे वापत विशेष गरी पशु आनुवाँशिक श्रोतमा पहुँच र लाभको बाँडफाँडका साथै स्पष्ट सकारात्मक अनुदान (**Positive incentives**) को व्यवस्था हुन सक्दैन तबसम्म केवल बैठक, गोष्ठी, सभा र आनुवाँशिक श्रोतको महत्वमात्र दर्शाउने प्रचारात्मक सन्देशले दिगो रूपमा संरक्षण र प्रवर्द्धन हुन सक्दैन।
७. नेपालको सन्दर्भमा जिल्लागत रूपमा रैथाने जनावरहरूको प्रकार, जाती र प्रजातीका साथै यिनिहरूको संख्या पनि एकिन नभएको हालको अवस्थामा यी सबै पक्षहरूलाई मनन गरी रैथाने जनावरका सम्बन्धमा उल्लेखनीय कार्य गर्ने गरी एउटा तिनदेखि पाँच वर्षसम्मको परियोजना नै बनाई कार्य अगाडी बढाउनु पर्ने देखिन्छ।
८. नेपालले दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न रैथाने पशुपन्छीहरूको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु आवश्यक रहेको अवस्थामा दिगो विकासका लक्ष्यहरूको सूचकमा रैथाने पशुपन्छीहरूको स्थानीय तह, जिल्ला तथा प्रदेशस्तरमा तिनीहरूको अवस्थालाई समेट्नु पर्ने हुन्छ। साथै सोच २१०० को उद्देश्य प्राप्तीको लागि समेत आवधिक योजनाहरूमा रैथाने पशुपन्छीहरूको संरक्षण, प्रवर्द्धन र दिगो रूपमा सदुपयोग गर्नका लागि सरोकारवालाहरूको प्रत्यक्ष सहभागितामा कार्यक्रमहरूको तर्जुमा गरी प्रभावकारी रूपमा परिचालन गर्नु अपरिहार्य छ।
९. यी यथार्थताहरूलाई मनन गरी राज्यका तर्फबाट अविलम्ब पशु आनुवाँशिक श्रोतको संरक्षण, प्रवर्द्धन, दिगो सदुपयोग, पहुँच र लाभको बाँडफाँडका लागि स्पष्ट नीति, रणनीति र कार्यक्रमहरू बनाउनु आवश्यक छ। यसका लागि राष्ट्रिय स्तरमा मात्र नभई अन्तरराष्ट्रियस्तरमा समेत रैथाने पशु आनुवाँशिकी श्रोतका सम्बन्धमा प्रभावकारी कार्य हुन द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय सम्झौता र समझदारी हुन नितान्त आवश्यक भै सकेको छ। यसो नगरिएमा जसरी एक महत्वपूर्ण आनुवाँशिक श्रोतका रूपमा रहेको सिरि गाई नेपालबाट लोप भइसकेको छ त्यसरी नै अन्य महत्वपूर्ण पशु आनुवाँशिक श्रोतहरू पनि लोप हुँदै नजालान भन्न सकिदैन।

8. सन्दर्भ सामग्रीहरु :

Aashish Dhakal, M. R. Kolachhapati, S. Sapkota and N. A. Gorkhali, 2018. Hindu Kush Himalayan belt acts as geographical demarcation for the distribution of taurine and indicine cattle population. Proceeding NVA Convention, Kathmandu, Nepal

Aashish Dhakal, M. R. Kolachhapati, S. Sapkota and N. Amatya Gorkhali, 2018. Study on Genetic Diversity of Achhami Cattle in Nepal. Proceeding NVA Convention, Kathmandu, Nepal.

Amatya N. and Neopane S.P., 2008. Cytogenetic study of indigenous livestock of Nepal. In: Proceeding of the 7th National Workshop on Livestock and Fisheries Research, 25-27 June 2007, Kathmandu, Nepal, 310-316.

Amatya N., Rasali D.P., Rana R.S. and Jalan R., 2000. A comparative study on the production and reproduction performance of the indigenous hill buffaloes raised under farmers' management in the western hills of Nepal. In: Proceeding of the 4th National workshop on Livestock and Fisheries Research, 24-26 April 2000, Agricultural Research Station, Pakhribas, NARC, Nepal.

B. R. Gautam, N. Bhattarai, M.R. Kolakshyapati, K.K. Neupane, S.N. Mahato, S.R. Pandey, N.A. Gorkhali and S. Sapkota, 2018. Backyard poultry production as a boon to rural smallholders: Experience from Gandaki province of Nepal. IPS-2018, AFU, Chitwan, Nepal

दाहाल, स्मृती. २०७१. लाभको बाँडफाँड कोष, नीतिसार, साउथ एसिया वाच अन टे«ड, इकोनोमिक्स एण्ड एन्भायरोमेन्ट (सावती), नेपाल ।

Community-Based Management of Animal Genetic Resources. Proceeding of the Workshop held in Mbabane, Swaziland 7-11 May 2011. 2003, FAO, Rome, Italy.

HMG/N/MFSC. 2002. Nepal biodiversity strategy. 170 pages.

पोखरेल, पि.के., नेउपाने, एस. पि., सापकोटा, एस. र कडेल, आर. (२०१२) । नेपालका रैथाने घरपालुवा जनावरहरु । नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, राष्ट्रिय पशु विज्ञान अनुसन्धान प्रतिष्ठान, पशु प्रजनन महाशाखा, खुमलटार, ललितपुर, पी.वो.बक्स : १९५०, काठमाण्डौ, नेपाल ।

पौडेल, विकास, २०६८. आनुवंशिक स्रोतमा पूर्व ससूचित सहमती, सावती र लि-वर्ड, नेपाल ।

पौडेल, लोक नाथ, २०७१. नेपालका पाइने स्थानीय जनावरहरुको संक्षिप्त चिनारी, पशु उत्पादन निर्देशनालय, हरिहरभवन, ललितपुर ।

पशु आनुवंशिक स्रोतका लागि विश्व कार्ययोजना तथा इन्टरलेकन घोषणापत्र, २००७. खाद्य तथा कृषिका लागि आनुवंशिक स्रोत आयोग, रोम, इटाली ।

Morgera, E., Tsioumani and M. Buck. 2014. Unraveling the Nagoya Protocol. A Commentary on the Nagoya Protocol on Access and Benefit-sharing to the Convention on Biological Diversity. International Law E-Books Online Collection. 2014.

Paudel, L.N., Wollney, C.B.A., ter Meulen, U. and Gauly, M. 2010. Role of Indegenous Farm Genetic Resources in Achieving Food and Nutritional Security: A Case Study on Indegenous Livestock Breeds of Nepal. Tropentag, Zurich, Swizerland.

Paudel, LN. 2017. Animal biodiversity for food and agriculture in Nepal. In: The state of Nepal's biodiversity for food and agriculture. Eds. BK Joshi, AK Acharya, D Gauchan and P Chaudhary. Ministry of agricultural development, Kathmandu, Nepal.

Rege, J.E.O.; Gibson, J.P. 2003. Animal genetic resources and economic development: issues in relation to economic valuation. Ecological Economics 45(3):319-330.

Rollefson-koehler, Ilse, 2004. Farm Genetic Resources, Safeguarding National Assets for Food Security and Trade. GTZ, FAO, CTA. Kassel, Germany

Sapkota, S., M.R. Kolakshyapati, N.R. Devkota, N. Bhattarai and N.A. Gorkhali. 2020. Selective Breeding to Improve Productive and Reproductive Performances and Survivability of Indigenous

Sakini Chicken. Journal of Nepal Agricultural Research Council, 6, 62-69.
<https://doi.org/10.3126/jnarc.v6i0.28116>

Thakur, U.C. 2010. The need for environmental/genetic impact assessments of gene flows. Possible positive and negative effects. Paper presented in the international workshop on conservation and utilization of farm animal genetic resources. The Netherlands.

The Global Strategy for the Management of Farm Genetic Resources. 2007. Initiative for Domestic Animal Diversity, Animal Production and Health Division, FAO, Rome, Italy.

Wollny, C.B.A. 2001. The need to conserve farm Animal Genetic Resources through Community-Based Management in Africa: Should Policy Makers be Concerned? Fondazione Eni Enrico Mattei - Corso Magenta, 63 - 20123 Milano, Italy.
http://www.feem.it/web/attiv/_attiv.html

थापा, विमल, २०६६. विउविजन सम्बन्धि नीति र कानूनमा कृषकका चासोका मुद्दाहरु, सावती र लि-वर्ड, नेपाल ।

कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, २०७२ । कृषि सम्बन्धि नीति, ऐननियम र आदेशहरुको संगालो । कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, कृषि तथा सहकारी नीति शाखा, सिंहदरवार, काठमाण्डौ, नेपाल

कृषि विकास मन्त्रालय, २०६६ । कृषि सम्बन्धित नीतिहरुको संगालो। असार २०६६ । कृषि विकास मन्त्रालय, कृषि नीति अनुसन्धान तथा विश्लेषण शाखा, सिंहदरवार, काठमाण्डौ, नेपाल पशु उत्पादन

निर्देशनालय, २०६९ । जिल्लास्तरमा संचालित कार्यक्रमहरुको बस्तुस्थिति प्रतिवेदन, २०६८/६९ । पशु उत्पादन निर्देशनालय, हरिहरभवन, ललितपुर नेपाल ।

Converted by Docs.Zone trial.

Please go to <https://docs.zone> and **Sign Up** to remove this page.